

KNJIZEVNOST

O kraški terminologiji

(Tri ocene in odgovor)

Slovenska kraška terminologija. Kraška terminologija jugoslovanskih narodov, 1. izdala Zveza geografskih institucij Jugoslavije in Katedra za fizično geografijo Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Ljubljana, 1972, str. 76.

*

Pred nami je knjiga, ki jo bo strokovnjak, ki proučuje naše kraje ali jih opisuje, mnogokrat potreboval kot dobrodošel priročnik. V množici izrazov, ki jih srečujemo na našem krasu in ki so jih mnogokrat skušali urediti že v preteklosti, smo končno vendar dobili pregleden slovar in se srečali s sosedi. V knjigi so podani rezultati jugoslovanskega simpozija o kraški terminologiji in tipologiji krasa, ki je bil oktobra 1971 v Ljubljani, in številnih drugih sestankov. Avtorji, predvsem pa pobudnik dela dr. I. Gams, se zavedajo, da to, kar je napravljenega, še ni dokončno, vendar je opravljenega kljub temu že veliko, kar bo v pomoč in oporo strokovni literaturi.

Knjiga je razdeljena v nekaj poglavij. Abecednemu seznamu slovenskih, srbskih, hrvaških, makedonskih, angleških, nemških in francoskih izrazov sledi osrednji in najvažnejši del — besednjak s kratko razlago vsakega posameznega pojma in pojmov v tujih jezikih. Prav to, da lahko primerjamo naš domači izraz z izrazi iz tuje literature, je največja vrednost besednjaka. Slovarju sledi še navodilo za rabo in kratka zgodovina prizadevanj za slovensko kraško izrazoslovje. V tem poglavju nam je žal, da avtor ni vsaj omenil dela, ki je bilo opravljeno v zvezi z izrazoslovjem že v okviru nekdanjega Društva za raziskovanje jam Slovenije in njegove terminološke komisije v letih 1964 in 1965 ter gradiva za slovensko speleološko terminologijo objavljenega v Biltenu Jamarske sekcije PD Železničar leta 1964. Oboje je dalo temelj za prizadevanja, katerih plod je sedaj pred nami.

Besednjak pojasnjuje nekatere dobre skice, npr. tipi krasa in tipi vrtač in brezen. Bralca pa zelo moti očitno zastarela skica 2, ki prikazuje lego matičnega Krasa. Po nepotrebnem je bilo za potrebe besednjaka matični Kras stiskati v geopolitične razmere sredine preteklega stoletja in prikazovati na karti še obseg nekdanje Turčije, Srbije, Avstroogrske itd.

V drugem delu knjige so razvrščeni referati z jugoslovanskega simpozija o kraški terminologiji, ki je bil leta 1971 v Ljubljani. Na tem zboru je Ivan Gams govoril o razvoju besed »Kras« in »dolina«, to je o dveh mednarodnih izrazih za določene pojave na zemeljskem površju. Isti avtor je poročal tudi o terminologiji tipov kraških polj. Jurij Kunaver je podal pregled razvoja slovenske terminologije za mikroreliefne oblike na krasu. Slednji referat je zadeval oblike, o katerih smo slišali in čitali tudi na straneh Planinskega vestnika (1967), kar bi vsekakor bilo treba upoštevati v seznamu literature.

Knjigi je v znatno korist, da ima vsak sestavek povzetek v angleškem jeziku. Pisca tega poročila pa je motila dosledno uporabljana beseda »termin« namesto dobrega domačega »izraza«.

Vsekakor pa ta in druge omenjene pomanjkljivosti uporabnosti knjige nikakor ne zmanjšujejo.

Dušan Novak

Krasoslovje je med tistimi vedami, ki se hitro razvijajo in postajajo tudi v vsakdanjem življenju čedalje bolj aktualne. Zato se njegova terminologija spreminja, saj novi pojmi zahtevajo nove termine, na že ustaljene izraze pa se vežejo prečiščene definicije. Tudi vse širši krog uporabnikov speleološke literature potrebuje terminološke priročnike. To vrzel naj bi zapolnila Slovenska kraška terminologija. Vendar pogosto spreminjanje terminov in nastajanje novih postavlja sestavljavca terminologije v težak položaj, da mora loviti ravnotežje tam, kjer ga skoraj ni moč pričakovati. Zato je nujno, da Slovensko kraško terminologijo presojava s tega stališča in jo sprejmemo kot prikaz trenutnega stanja, čeprav bi glede na naslov pravzaprav pričakovali več.

Jedro knjige predstavlja enciklopedični prikaz terminov, ki jih trenutno uporablja slovenska speleološka literatura. Poleg krajše razlage je vsakemu terminu dodan še hrvatski, srbski in makedonski izraz ter termini, ki jih uporabljajo Angleži, Američani, Francozi in Nemci, seveda le v primeru, če se ti izrazi razlikujejo od slovenskih in če so bili avtorjem Terminologije dostopni. Zaznamki ob posameznih terminih nam tudi povedo, kako je termin razširjen, ali je morda na novo uveden, ali je priporočljiv oziroma nepriporočljiv in podobno, kot smo že vajeni iz podobnih priročnikov. Tekst poživlja nekaj skic, ki so večinoma primerno izbrane in pregledne.

V posebni prilogi so še pred enciklopedično obravnavo terminov pridani abecedni seznami obravnavanih izrazov in sicer v vseh jezikih, ki jih obravnava Terminologija.

Na dveh straneh so v slovenščini in angleščini povzeta načela, po katerih je bila Terminologija sestavljena. Med osmimi točkami, ki se v podobni literaturi bolj ali manj ponavljajo, naj omenim samo tiste, ki so bistveno vplivale na kvaliteto. Mnenja sem, da je načelno neupoštevanje ljudske terminologije zgrešeno. Tako so večkrat navedene skupine dveh ali treh besed, ki imajo značaj samostojnega termina, a so v bistvu samo dobeseden prevod nemškega izraza. Značilen primer je termin *jezersko kraško polje*, za katerega se kar ponuja ljudski izraz *jezerina*. Kadar smo prisiljeni uvajati nove pojme iz literature, nas prav nič ne obvezuje, da bi dobesedno prevajali tuje izraze. Slovenski ljudski jezik je dovolj bogat in ima veliko podobnih izrazov, ki bi jim lahko z novo definicijo natančno določili vsebino. Le tako bomo ohranili klasično tradicijo slovenske speleologije, da postanejo naši termini tudi mednarodni. Nasprotna pot pa nujno vodi v osiromašenje jezika. Postopek je še toliko bolj nenavaden, ker je težaško delo zbiranja ljudskih geografskih izrazov v veliki meri opravil že Badjura (1953, Ljudska geografija, Ljubljana).

Sestavljavci so upoštevali predvsem termine, ki so bili vsaj nekajkrat že uporabljeni. Povsem novih pa Terminologija skoraj ne uvaja. Knjižica naj potemtakem služi predvsem bralcu, ni pa njen namen utrjevati še neizdelano izrazoslovje. To pomeni, da se bo slovenska kraška terminologija še spreminjala. Ker je pri razlagi posameznih pojmov poudarjen morfološki in funkcijski princip, manj pa genetski, je nujno, da bo nekoč prišlo do temeljite prekvalifikacije pojmov na osnovi danes večinoma še sporne geneze.

Razlage terminov so plod posvetovanj med sodelavci in sestavljavci Terminologije. Zaradi tega je mnogokrat prišlo do kompromisnih formulacij, ki so rezultat zelo različnih gledanj. Neredko so tudi preveč poudarjeni termini s specialnih področij. Po drugi strani pa so bili nekateri izrazi, ki so prav primerni za svetovno literaturo, deležni premalo pozornosti. Mednje zagotovo spada *kovk* kot oblika fosilnega tropskega krasa.

Razlagi terminov sledi kratek prikaz nastanka pričujoče Terminologije ter referati s simpozija o kraški terminologiji v Ljubljani. Ivan Gams je prispeval kraški razpravi o razvoju slovenskih besed »kras« in »dolina« v mednarodna termina do konca 19. stoletja in terminologijo tipov kraških polj, Jurij Kunaver pa razpravlja o razvoju slovenske terminologije za mikroreliefne kraške oblike. Vsi trije prispevki imajo obširne povzetke v angleščini.

Bralcu bi priporočil, da še predno prelista enciklopedični del, prečita prvo polovico Kunaverjevega prispevka. Tu se bo najbolje seznanil s težavami in postopkom sestavljanja celotne Slovenske kraške terminologije. Način, kako je bila Terminologija sestavljena, kritiko pravzaprav izključuje oziroma jo prepušča osebnemu gledanju posameznega bralca. Prišlo pa je do nekaterih spodrsrljajev in dvomljivih interpretacij, ki tudi pri še tako širokih kriterijih zahtevajo dopolnil in popravkov.

Žal je prevladalo že večkrat izraženo urednikovo mnenje, da izraz *jama* pomeni v širšem smislu katerokoli dostopno podzemsko votlino, v ožjem smislu pa vodoraven jamski prostor. Pri takšnem osnovnem izrazu bi bilo nujno, da odpade pojmovna dvojnost. Vsakemu pojmu moramo najti ustrezen termin, ti pa morajo biti čim bolj različni, da ne bodo vir zmešnjav. Skoda je, da ni prodrla Savnikova (Kraška terminologija, 1962, Geografski vestnik 34, Ljubljana) misel, da naj izraz *jama* pomeni jamo v »širšem smislu«, za jamo v »ožjem smislu« pa bi uporabili primorski izraz *pečina*. Savnik je pokazal precej več posluha za ljudski jezik, saj prav na Krasu in v njegovi okolici pomeni izraz *jama* izključno navpične podzemске prostore; podobna interpretacija pa je, res nekoliko manj dosledno, razširjena še po notranjskem krasu in seže na vzhod do Suhe krajine. Če bi obdržali Savnikov predlog, bi napravili ljudskemu jeziku manj sile, kot smo jo z uvedbo izraza *ortvača* namesto *doline* v »ožjem smislu«. V prihodnje bi veljalo to dobro premisliti.

Podoben primer so *škraplje*, ki jih ljudski jezik uporablja vedno kot plurale tantum za kompleks značilno oblikovanega skalovja. Pričujoča Terminologija uvaja povsem tujo edninsko obliko in ji pod vplivom nemških strokovnih izrazov tudi drugače niansira pomen. To bi lahko veljalo za visokogorski kras, nikakor pa ne za nižinskega, kjer se nahaja večina naših *škrapelj*, ki so tudi drugačnega nastanka. Smiselno je uvajati modificirane izraze za nove pojme, ni pa dopustno spreminjati pomena ustaljenih izrazov in namesto njih vrivati nove termine. To nujno vodi do izumetničenega strokovnega jezika.

Ceprav je bilo večkrat poudarjeno, da je Terminologija le tolmač obstoječega stanja, moramo pričakovati, da bo prišlo do utrjevanja v njej navedenih, a neprimernih izrazov. Zato bi bilo nujno odpraviti nekaj popolnoma nepotrebnih tujk. Prva je *abri*, za katero imamo popolnoma adekvaten izraz *podmol*. Izločiti bo treba tudi izraz *estavela*, za katero so Francozi ugotovili, da je posledica napačno tolmačenega languedoškega izraza za hlev (Gèze, cit.: Kranjc, A., 1973, Naše jame 14, 58–60, Ljubljana).

Večja pogrška je tudi izraz *intermitentni izvir*. Ne glede na to, da je sestavljen iz tujega in domačega korena, česar slovenski knjižni jezik ne dopušča, je sam pomen tujega korena nesprejemljiv. Glagol *intermitto* pomeni v latinščini predvsem *prekinem*, v zvezi »*flumen intermittit*« pa tudi *preneham teči*, vendar v neperiodičnem smislu (Bradač, F., 1972, Latinsko-slovenski slovar, str. 277, Ljubljana). Temu so Angleži dodali nov odtенок, ki pa za nas ne pride v poštev, ker smemo upoštevati pri tujkah le pomen v originalnem jeziku. Minutnik, Lintvern in drugi utripajoči izviri bi bili lahko edino »*intermittent spring*«, *intermitentni izvir* pa npr. Veliko Okence. Sicer pa je vse gornje razpravljanje odveč, ker imamo Slovenci lep domač izraz *zaganjavka*, nekdanji *estaveli* pa lahko analogno priredimo izraz *menjavka*.

Termin *dolomit* je napačno definiran. Definiciji bi ustrežal edino termin magnezit, ki pa za krasoslovje ne pride v poštev. (Graffenaue, S., 1972, Mineraloško petrološko izrazoslovje, str. 47, Ljubljana).

Slovenščina veliko rabi glagol. Po kraški Terminologiji pa bi lahko sodili nasprotno. Bralec se težko znebi vtisa, da ima pred seboj dobeseden prevod

nemške terminologije. Seveda pa pomanjkanju »kraških« glagolov niso krivi sestavljavci Terminologije, temveč naši speleologi, ki v skladu s splošno modo uporabljajo tujke, kjer le gre, tem pa morajo spet prirediti vso stavčno konstrukcijo, da potem ne zahteva posebnih glagolov. Temu bi se morali v prihodnje načrtno izogibati, še toliko bolj, ker je tudi v tej smeri že pred dvajsetimi leti storil prve korake premalo upoštevaní Badjura (o. c.).

Seveda pa gornji spodrsjlaji ne kvarijo celotnega vtisa. Slovenski izobraženeec ima pred seboj uporaben priročnik za branje strokovne speleološke literature, to pa je bil tudi namen Slovenske kraške terminologije. Seveda pa smo še daleč od tega, kar si predstavljamo kot izdelano terminologijo že ustaljene vede.

France Šušteršič

Pripombe na Šušteršičevo oceno Slovenske kraške terminologije. F. Šušteršič navaja kot primer, kako je »načelno neupoštevanje ljudske terminologije zgrešeno...« dobesedni prevod nemškega izraza jezersko kraško polje, za katerega se »kar ponuja ljudski izraz jezerina«. V istem odstavku in še enkrat na koncu ocene zameri sestavljalcem Slovenske kraške terminologije, da smo zanemarili zbrano gradivo v knjigi Rudolfa Badjura Ljudska geografija iz leta 1953.

Badjura res navaja izraz jezerina na 255. strani in pravi, da »ni der Morast (Plet.), temveč visoka trava na presihajočih jezerih, ki jo kosé, živina ne mara zanjo, ker je roda in kislá, služi le za steljo«. Če bi ta ljudski izraz, ki pomeni vrsto travja, uvedli za geomorfološko obliko, bi napravili silo ljudskemu jeziku. Načelno vsi soglašamo s F. Šušteršičem, da bi bilo treba čim več domačih izrazov izrabiti za terminologijo. Težave pa nastanejo pri konkretnem uvajanju besed v strokovno izrazoslovje. Zelo zgovoren primer je slovenski ljudski izraz dolina, ki je postala celo mednarodni krasoslovni termin, pa ga ne moremo vpeljati v našo strokovno terminologijo namesto vrtače. Resnici na ljubo je treba še pripomniti, da »jezersko kraško polje« ni dobeseden prevod nemškega izraza. Dobeseden prevod Seepölje bi se glasil jezero-polje. Sicer pa je »jezersko kraško polje« uporabil že J. Cvijić l. 1895 v svoji srbski knjigi Karst.

Kot primer izraza, ki naj bi bil deležen premalo pozornosti in ki bi bil, po besedah ocenjevalca, primeren za svetovno literaturo, je naveden kovk. Ta termin navaja Slovenska kraška terminologija kot samostojen naziv s pojasnilom, da je oblika fosilnega krasa. Znaka, da nek termin sestavljaleci priporočamo v dosledno rabo, knjižica ne pozna, in zato je ta očitek neupravičen.

Šušteršič navaja: »Žal je prevladalo že večkrat izraženo urednikovo mnenje, da izraz jama pomeni v širšem smislu katerokoli dostopno podzemeljsko votlino, v ožjem smislu pa vodoraven jamski prostor«. Diskusija, ali kaže rabiti besedo pečina za vodoravno jamo, ali ne, se je razvnela že na prvem terminološkem posvetovanju, ki ga je organiziralo Geografsko društvo Slovenije v sodelovanju z geološkim društvom leta 1962. Bralcu teh vrstic svetujem, da vzame v roke sestavek Kraška terminologija (GV XXXIV, 1962). Na strani 36 bo ugotovil, da so se tedaj skoraj vsi, ki so se oglasili k besedi, izrekli proti takemu Savnikovemu predlogu. Pečina v Šušteršičevem smislu tudi ni dobila večinske podpore pri posvetih za sestavo kraške terminologije. Zato glavni urednik ne more biti kriv.

Pri škraplji (namesto škraplje, pluralia tantum) je bila ljudskemu jeziku zares narejena sila, toda z določenim namenom. Strokovnjak bo, hote ali neho, kdaj prisiljen opisovati tudi en primerék škraplje, ki sestavlja škrapljišče, ali pa se sama javlja na goli skali. Sicer pa je pri terminu škraplja pripomba: »najčesče množinsko škraplje«. Nejasno je izvajanje ocenjevalca, da Slovenska kraška terminologija pod vplivom nemških strokovnih izrazov škrapljam tudi drugače niansira pomen. Ali je mišljen dostavek pri defi-